

zijn zaak, dezelfde som als de schuldenaar te moeten betalen.

Ook het wraakrecht was oorspronkelijk van overheidswege onbeperkt en vond zijn grens in de door de krenking bij den gekrenkte verwekten toorn. In de uitoefening van dit recht deed echter de omgeving haar invloed hoe langer zoo meer gevoelen: de wraakoefening door lichamelijk geweld kon worden afgekocht, en ook de afkoop-som werd allengs binnen zekere perken gebracht.

Een gewichtige steun in de handhaving van niet twijfelachtige aanspraken werd gevonden in het zich verschaffen van getuigen. Dit geschiedde niet probationis causa, maar men rekende op hunne hulp, hunne medewerking voor het geval dat krachtdadige handhaving noodig mocht zijn; vandaar dat vrouwen geen getuigen konden zijn: immers kwam het niet alleen op het weten, maar casu quo op het waarmaken aan.

Zoo stelde zich zelfs bij het testamentum in comitiis calatis het geheele volk als getuige, als borg voor de handhaving van het testament tegen het eventueel verzet van soms een geheele gens, die door het testament kon benadeeld zijn. Voor die handeling was een lex noodig met alle daarvoor vereischte formaliteiten; van welken vorm men zich zeker niet zoude bediend hebben, zoo men bloot probationis causa getuigen gewenscht had. Hetzelfde effect beoogde het latere testamentum per aes et libram, waarbij de vijf getuigen het volk representerden en zoodoende de handhaving van het testament publiekelijk gewaarborgd werd.

Wij zien, hoe aan al deze instellingen ten grondslag ligt de krachtdadige handhaving van eigen recht, hetzij door eigen kracht, hetzij met de hulp van anderen; hoe weinig de overheid zich hierin mengde; en hoe de voorstelling geheel ontbrak van een recht dat aan de overheid zijn ontstaan te danken had. En, terwijl de eigenrichting steeds